

تحقیقات دیوان کیفری بین‌المللی در وضعیت کنگو و چالش‌های آن؛ از تکالیف دادستان دیوان کیفری تا نقش مٌخبرین

جواد صالحی *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۵

چکیده

دادستان کیفری بین‌المللی در تحقیقات در وضعیت کنگو، رویکرد بی‌سابقه‌ای را اتخاذ کرد. دادستان ترجیح داد برای تحقیقات به‌جای استفاده از پرسنل دادسرا، از مٌخبرین بهره گیرد. از این‌رو با آنها وارد مذاکره و تنظیم قرارداد محرمانه شد. دادستان ضمن این قرارداد دو شرط؛ حفظ محرمانگی اطلاعات و منابع قرارداد و استفاده از دلایل مٌخبرین در پیشبرد تحقیقات و کسب دلایل جدید را متعهد شد. لیکن این شروط دادستان را با چالش ممنوعیت توسل به دلایل مٌخبرین برای پیشبرد پرونده در دیوان کیفری و ناتوانی در کسب مجوز از مٌخبرین برای ارائه دلایل به قضات مواجه کرد. این نوشتار درصدد است که با توجه به رویکرد دادستان، تعارض‌های احتمالی شروط قرارداد محرمانه را با مقررات اساسنامه و رویه اتخاذی دیوان کیفری بین‌المللی مورد تحلیل و بررسی انتقادی قرار دهد.

کلید واژگان

تحقیقات کیفری، وضعیت کنگو، دادستان کیفری بین‌المللی، قرارداد محرمانه، مٌخبرین.

* استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه پیام‌نور

بیان مسئله

جمهوری دموکراتیک کنگو از سال ۱۹۹۹ درگیر جنگ داخلی گسترده و خانمان‌سوزی شد. بارها گزارش‌های معتبری از کشتار، تجاوز، آدم‌خواری و دیگر خشونت‌های گسترده حقوق بشری در این کشور منتشر شد. در این گزارش‌ها اعلام شد که بیش از ۳ میلیون نفر در اثر این جنایات در کنگو ناپدید شده‌اند.^۱ در منطقه ایتوری با جمعیتی برابر ۴۶ میلیون نفر و از لحاظ جغرافیایی واقع در مرز شمال غربی هم‌جوار با اوگاندا، وضعیت به‌مراتب بدتر بود.^۲ جنگ داخلی، ساختار داخلی دولت را متلاشی کرد تا حدی که سیستم قضایی داخلی بر اساس گزارش‌ها آن‌قدر دچار ازهم‌گسیختگی شد که سال‌ها زمان نیاز داشت تا بازسازی شود. شدت این نابسامانی آن‌قدر زیاد بود که سیستم قضایی داخلی کنگو حتی با کمک‌های گسترده خارجی و برطرف شدن درگیری‌های داخلی نیز نمی‌توانست در زمینه جرائم رخ داده در طول این دوره تحقیقاتی را انجام دهد. بسیاری از جنایات صورت گرفته در منطقه ایتوری تا زمان لازم‌الاجرا شدن اساسنامه رُم و حتی تا زمان عضویت کنگو در دیوان کیفری بین‌المللی و پذیرفتن اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیز ادامه داشت. تحت این شرایط حمایت‌های بین‌المللی در رابطه با جرائم رخ داده در ایتوری و فقدان سیستم قضایی داخلی کنگو و زمان‌بر بودن سازمان‌دهی سیستم قضایی داخلی و از دست رفتن فرصت برای تعقیب و مجازات مرتکبین این جرائم، دادستان کیفری بین‌المللی را برای آغاز تحقیقات در وضعیت کنگو تحت فشار قرار داد. از این‌رو وضعیت کنگو از مصادیق بند ۳ ماده ۱۷ اساسنامه رُم (زین پس؛ اساسنامه) تشخیص داده شد که نشان می‌داد دولت کنگو توانایی انجام تحقیقات و تعقیب مرتکبین این جنایات را ندارد. این شرایط باعث شد که دادستان کیفری بین‌المللی اعلام کند که وضعیت ایتوری برای انجام تحقیقات در دستور کار وی قرار گرفته است.^۳

جوزف کابیلا رئیس‌جمهور کنگو هم‌زمان با آغاز تحقیقات دادستان، تحقیقات و رسیدگی به جرائم رخ داده در کنگو را به دیوان کیفری بین‌المللی ارجاع داد. این ارجاع داوطلبانه، صلاحیت

1. United Nations, Consolidated Appeals Process, Uganda: Mid-Year Review, 2004, p. 18.

2. United Nations, Second Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo, UN Doc. S/2003/566, 2003, para. 10

3. ICC Press Release, Communications Received by the Office of the Prosecutor of the ICC, No. pids.009.2003-EN, 16 July 2003.

جغرافیایی دیوان کیفری را گسترش داد تا حدی که به اظهار دولت کنگو، امکان انجام تحقیقات برای دادستان بیشتر میسر شد. دادستان اعلام کرد که به تشخیص او دلایل موجهی برای آغاز تحقیقات در رابطه با جرائم ادعایی صورت گرفته در جمهوری دموکراتیک کنگو وجود دارد. دادستان و دولت کنگو بر این اساس قراردادی در رابطه با حمایت از تحقیق‌کنندگان و اجازه دسترسی آنها به بایگانی‌های اطلاعاتی دولت تنظیم کردند.^۱ لیکن دادستان این مقدار از همکاری را برای پیشبرد تحقیقات در وضعیت کنگو توسط پرسنل دادسرا کافی ندانست. ضمن اینکه شرایط شبه‌جنگی در حال وقوع در کنگو برای پرسنل و امکانات محدود دادسرا خطراتی دربر داشت. لذا دادستان برای انجام تحقیقات و تنظیم قرارداد محرمانه با مخبرین وارد مذاکره شد. این قرارداد به موجب قرارداد همکاری میان سازمان ملل متحد و مقررات اساسنامه تنظیم و امضاء شد. دادستان حسب شرایط قرارداد متعهد شد که اولاً؛ منابع و اطلاعات قرارداد محرمانه را در اختیار دادگاه یا عوامل جنایات کنگو قرار ندهد و ثانیاً؛ از این دلایل برای پیشبرد تحقیقات جدید و به دست آوردن دلایل دیگری برای استناد در محاکمه عوامل جنایات کنگو استفاده کند. مخبرین بر اساس قرارداد محرمانه، دلایل مؤید جرائم ادعایی از سوی شورشیان شبه‌نظامی کنگو را جمع‌آوری کردند و حسب شرایط مندرج در قرارداد در اختیار دادستان قرار دادند. لیکن دادستان در دیوان کیفری به دلیل مقید ماندن به شرط اول در عدم افشای دلایل مخبرین و عدم پابندی به شرط دوم در تعقیب وضعیت کنگو بر اساس دلایل مخبرین، با چالش‌هایی جدی مواجه شد. این نوشتار تلاش می‌کند که چالش‌های دادستان را به موجب مقررات اساسنامه و رویه دیوان کیفری بین‌المللی مورد بررسی قرار دهد و نقایص عملکرد دادستان را با رویکردی انتقادی تحلیل نماید.

۱. تحقیقات محرمانه دادستان با حفظ بی‌طرفی

در مرحله تحقیقات، اولین وظیفه دادستان کشف حقیقت است. ماده ۵۴ اساسنامه به وظایف دادستان در مرحله تحقیقات می‌پردازد. دادستان باید به موجب مقررات ماده ۵۴ اساسنامه، تحقیقات را تا آنجا ادامه دهد که کلیه وقایع مرتبط با موضوع پرونده و شرایط تخفیف‌دهنده و

1. Prosecutor v. Lubanga, Statement of the delegate of the Democratic Republic of the Congo in the Sixth Committee, UN Doc.A/59/C.6/SR.6, 2004, para. 14.

تشدیدکننده جرم را به نحو یکسان شامل شود. دادستان از این منظر، نه فقط طرف دعوا قرار می‌گیرد، بلکه باید نقشی بی‌طرف را در دستگاه عدالت بازی کند. در حالی که متهم در جمع‌آوری دلایل تبرئه‌کننده اتهام خویش به دلیل عدم همکاری مقامات رسمی ناتوان است، دادستان ملزم به تحقیق در رابطه با دلایل تبرئه‌کننده یا تخفیف‌دهنده جرم است.^۱

دادستان مکلف است مقرراتی را که در اساسنامه بر آن تأکید شده است، در اولویت کاری خود قرار دهد. دادستان وظیفه دارد برای جمع‌آوری دلایل تبرئه‌کننده تحقیق برابری را به پیش ببرد تا اینکه به موجب آن بتواند تعهد مشخصی را در تحقیق برابر نسبت به دو نتیجه احتمالی ناشی از دادرسی (محکومیت یا تبرئه) انجام دهد.^۲ لذا دادستان نباید طرف دعوا قرار گیرد، بلکه باید نقش یک مقام بی‌طرف را بازی کند که اولاً؛ خودش حقوق مصرح در اساسنامه را رعایت می‌کند و ثانیاً؛ از پرسنل دادسرا می‌خواهد که آنها نیز به موجب مقررات اساسنامه رفتار کنند. از جمله این حقوق که باید مدنظر دادستان و پرسنل دادسرا قرار گیرند، مقررات ماده ۵۴ اساسنامه است که به اختیارات وی در طول تحقیقات اشاره کرده است. دادستان اختیار دارد که جنبه محرمانه بودن تحقیقات خود را مدنظر قرار دهد و به موجب آن از گمنامی افراد مورد حمایت و بر حفظ دلایل ارائه‌شده از سوی آنها تأکید نماید.^۳

بر همین اساس دادستان ممکن است بپذیرد که اطلاعاتی را که بر اساس قرارداد محرمانه کسب کرده است را افشاء ننماید. این تعهد در رابطه با حمایت از اطلاعات امنیت ملی در ماده ۷۲ اساسنامه و در رابطه با اطلاعات و اسناد شخص ثالث در ماده ۷۳ اساسنامه بسیار تأکید شده است تا اینکه دادستان موظف به حمایت از منافع و شرایط خاص اشخاص ثالث باشد. ماده (۵) ۶۸ اساسنامه از دادستان می‌خواهد زمانی که ممکن است امنیت ثالث به خطر بیفتد، از ارائه اطلاعات او خودداری نماید. لیکن این رویکرد با مقید ماندن دادستان به اهداف تنظیم قرارداد محرمانه تا حدودی قابل ارتفاع است. تحت این شرایط دادستان بی‌توجه به شرط ضمن قرارداد محرمانه با

1. Wouters, Jan and et. al., **The International Criminal Court's Office of the Prosecutor: Navigating between Independence and Accountability?**; In Jose Doria et al. (eds.), *The Legal Regime of the ICC: Essays in Honor of Prof. I.P. Blishchenko*, 2009, p. 378.

2. Bergsmo, M. and P. Kruger, "Article 54", in O. Triffterer (ed.), **Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article**, Baden, 2008, p. 716.

3. Article 54 (3) (e) and (f) ICC Statute.

مخبرین در استفاده از دلایل در اختیار گرفته از سوی مخبرین برای پیشبرد تحقیقات، صرفاً به دفاع از قرارداد محرمانه می‌پردازد و خود را برای استناد به دلایل در اختیار گرفته مُحق می‌داند تا جایی که دادگاه رویکرد وی را به چالش می‌کشد.

۱.۱. دفاع دادستان از قرارداد محرمانه

دادستان ادعا می‌کند که نمی‌تواند تحقیقات وضعیت کنگو را بدون اطلاعات جمع‌آوری شده به‌موجب قرارداد محرمانه با مخبرین آغاز کند. به باور دادستان در شرایط فوق‌العاده سخت تحقیقات در وضعیت شبه‌جنگی کنگو طبیعی است که او به این نتیجه برسد که برای حمایت از مخبرین، اطلاعات کسب‌شده از آنها را محرمانه نگه دارد. اگر دادستان واقعیت‌های کاری مخبرین را نپذیرد، آن‌ها نیز حاضر به ادامه جمع‌آوری دلایل برای دادستانی نیستند و گزینه دیگری برای ادامه تحقیقات وجود ندارد. دادستان قبل از جمع‌آوری دلایل از سوی مخبرین نیز این امکان را ندارد که در رابطه با موضوعات خاص مثلاً افشای دلایل محرمانه با آنها چانه‌زنی کند و نظر مثبت آنها را جلب کند. لذا دادستان به‌ناچار باید پیگیری و حل این مسائل را به مراحل بعد از تحقیقات و در اختیار گرفتن دلایل موکول کند.^۱

در عین حال دادستان معتقد است که ماده (۳) ۱۸ قرارداد همکاری میان دیوان و سازمان ملل متحد (زین پس؛ قرارداد همکاری) که به امضاء مجمع دولت‌های عضو رسیده است، اجازه افشای دلایل جمع‌آوری شده به‌موجب قرارداد محرمانه را به دیوان کیفری بدون اجازه مخبرین آن نمی‌دهد. از این رو، محتویات قرارداد همکاری و تصویب آن از سوی مجمع دولت‌های عضو پشتوانه تفسیر دادستان از ماده (e) (۳) ۵۴ اساسنامه است. دادستان اذعان می‌کند که لحن بکار گرفته‌شده در قرارداد محرمانه الزاماً منعکس‌کننده چیزی نیست که ماده (e) (۳) ۵۴ اساسنامه قصد شمول آن را دارد. ماده (e) (۳) ۵۴ اساسنامه متضمن محرمانگی دلایل است، مگر اینکه مخبرین اجازه افشای دلایل را بدهند. این وضعیت در حالی است که بسیاری از آن‌ها نمی‌خواهند همکاری آنها با مقامات قضایی علنی شود. این تفسیر به عقیده دادستان با توجه به عبارات قرارداد محرمانه و برداشت‌های مخبرین از آن، قطعی است.

1. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-55-ENG, 2 October 2007, p. 7.

لیکن استفاده دادستان از قرارداد محرمانه که ممکن است بر کشف حقیقت و عادلانه بودن دادرسی تأثیر داشته باشد، قابل دفاع نیست. چراکه از سوی مخبرین هیچ ضرورتی برای توسل به پوشش محرمانگی این قراردادها توجیه نشده است. در این راستا می‌توان به یک مورد استفاده نابجا از قرارداد محرمانه اشاره کرد که طی آن سندی به‌طور محرمانه در اختیار دادستان قرار گرفته است، درحالی‌که آن سند از اسناد در دسترس عموم بوده است. به همین دلیل است که از دادگاه تقاضا می‌شود تا دلایل تبرئه کننده و قرارداد محرمانه را مورد بررسی قرار دهد^۱ تا اینکه با مشخص شدن ضرورت و توجیه محرمانگی این قرارداد بتوان آن را به دلیل تأثیر منفی بر حقوق متهم به موجب ماده (۲) ۶۴ اساسنامه و ماده ۷۷ قانون آیین دادرسی و ادله (زین پس؛ قانون) باطل اعلام کرد.

لیکن دادستان اعلام می‌کند که تعهد به افشای دلایل تبرئه کننده به موجب ماده (۲) ۶۷ اساسنامه باید باتوجه به قرارداد همکاری با مخبرین مطرح شود که در نتیجه آن، این تعهد محدود به دلایلی است که تحت شرایط محرمانگی در اختیار دادستان قرار نگرفته است یا اگر تحت شرایط قرارداد محرمانه است، مخبرین به افشای آن رضایت داشته باشند. این ادعا در حالی است که اولاً؛ قرارداد محرمانه میان دادستان و افراد ثالث نباید منجر به نادیده گرفتن مفاد اساسنامه و حقوق اساسی متهم در مطلع شدن از دلایل تبرئه کننده شود. ثانیاً؛ دادستان نباید از اطلاعات ناشی از این قرارداد سوءاستفاده کند. براین اساس تردیدی نیست که دادستان از حدود اختیارات قانونی خویش خارج شده است و با ادعای ضرورت محرمانه ماندن منابع و اطلاعات قرارداد محرمانه می‌خواهد بر تعهد دیگر خود در قرارداد محرمانه و حسب مقررات اساسنامه یعنی استفاده از دلایل مخبرین برای پیشبرد تحقیقات سرپوش بگذارد.

۲.۱. قرارداد محرمانه برای پیشبرد اهداف تحقیقاتی

مقتضیات ماده (e) (۳) ۵۴ اساسنامه حکم می‌کند که قرارداد محرمانه فقط برای پیشبرد اهداف تحقیقاتی (کسب دلایل جدید) به کار گرفته شود، لیکن دادستان در تفسیر ماده (e) (۳) ۵۴ اساسنامه معتقد است که قرارداد محرمانه محدود به کسب دلیل فقط به‌منظور جمع‌آوری دلیل جدید نیست.

1. Prosecutor v. Lubanga, Defense's response to "Prosecution's submissions on undisclosed documents containing potentially exculpatory information", Case No. ICC-01/04-01/06-1291, 22 April 2008, paras 37-38.

دادستان ادعا می‌کند که هر دلیلی که ممکن است در دادرسی به آن استناد شود، نیز می‌تواند به موجب ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه نیز به دست آید. چراکه ماده ۸۲ قانون به اعتقاد وی اجازه می‌دهد دلایلی که به موجب ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه حاصل شده است، در صورت ضرورت به‌عنوان دلیل مؤید اتهام در دادرسی معرفی شوند.

مخبرین به‌موجب قرارداد محرمانه مجموعه‌ای از دلایل کلی را در اختیار دادستان قرار داده‌اند و او می‌تواند تعدادی از آنها را به‌عنوان دلیل در محاکمه عوامل جنایات مورد استفاده قرار دهد و تعدادی را به‌عنوان دلیل جهت دهنده در دستور کار خود بگذارد تا به‌موجب آنها تحقیقات را به‌پیش ببرد و دلایل جدیدی را به‌موجب آنها به دست بیاورد. سپس دلایل جدید را که متعلق به خود او است را به متهم افشاء نماید بدون اینکه نیاز به رضایت مخبرین یا دیگری داشته باشد. لیکن فعلاً دادستان برای تفکیک دلایل قصد دارد که پس از در اختیار گرفتن دلایل مشخص کند که کدام‌یک از دلایل را به‌عنوان دلیل در محاکمه مورد استفاده قرار می‌دهد. شاید هم در آینده تصمیم بگیرد که کلیه دلایل در اختیار گرفته را به‌عنوان دلیل در دادگاه استفاده کند، بدون اینکه نیاز باشد به استناد آنها به دنبال دلایل جدید برود.

این ادعا در حالی است که نص ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه به دادستان اجازه تنظیم قرارداد محرمانه را فقط به‌منظور کسب دلیل جدید و نه استفاده از دلایل جمع‌آوری شده در محاکمه می‌دهد. ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه به‌منظور آسان‌تر شدن کار دادستان یا اجازه به وی برای کسب سریع اطلاعات نیست، بلکه استناد به این ماده برای اهداف خاص است که در این پرونده چنین اتفاقی تاکنون رخ نداده است. ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه مجوزی برای تنظیم قرارداد محرمانه به‌منظور جمع‌آوری دلایلی است که با توسل به آنها بتوان به کسب دلایل جدید پرداخت. لذا بر این اساس این قرارداد به‌منظور پوشش دادن به کلیه اسناد از منابع شناسایی نشده نیست. علاوه بر این اگر دادستان در فرصت مناسب به اتکای دلایل مخبرین به جمع‌آوری دلایل متعلق به خود می‌پرداخت، با مشکل افشای دلایل به دلیل عدم رضایت مخبرین آن مواجه نمی‌شد.

۲. ضرورت افشای دلایل جمع‌آوری شده به‌موجب قرارداد محرمانه

متهم به منابع، اختیارات و امکانات سازمانی در اختیار دادستان دسترسی ندارد. چنین وضعیتی باعث می‌شود دادستان مکلف به افشای دلایل تبرئه‌کننده و تخفیف‌دهنده به وی باشد. این

تکلیف ناشی از ماده (e)(۳) ۵۴ اساسنامه است که مسئولیت تحقیق در رابطه با دلایل تبرئه کننده را برای دادستان ایجاد کرده است و منصرف از تحقیقات به موجب قرارداد محرمانه با مخبرین است. بسیار جای تعجب است که چرا دادستان تفسیر محدود و غیرموجهی از ماده (۲) ۶۷ اساسنامه را اتخاذ کرده است، درحالی که او باید به استناد این ماده نه تنها دلایل تبرئه کننده، بلکه حتی دلایل تخفیف دهنده و دلایلی که بر اعتبار مستندات دادستان تأثیر می‌گذارد را به متهم ارائه کند. دلایل تبرئه کننده باید در پرتو ماده ۱۴۵ قانون نگریسته شوند و لذا کلیه عوامل تخفیف دهنده از جمله دلایل مربوط به ماهیت رفتار غیرقانونی، ابزارهای به کار گرفته شده در آن، میزان مشارکت متهم و قصد و رفتار او، زمان و مکان جرم باید در زمان تعیین مجازات مدنظر دادگاه قرار گیرند. به همین دلیل لازم است که کلیه دلایل تخفیف دهنده به موجب ماده ۱۴۵ قانون از سوی دادستان به متهم یا دادگاه افشاء شوند. رویه قضایی دادگاه یوگسلاوی نشان می‌دهد که محدودیت‌های استنادی دادستان برای افشای دلایل از مسئولیت وی برای افشای دلایل مؤید بی‌گناهی متهم چیزی نمی‌کاهد.^۱ لیکن دادستان معتقد است که شرایط حاکم در این پرونده از شرایط پرونده‌های دادگاه یوگسلاوی متمایز است و از این حیث به باور او هیچ تخطی از مقررات اساسنامه صورت نگرفته است. شاید استناد دادستان به تفاوت در شرایط حاکم بر این پرونده، وضعیت قرارداد محرمانه با مخبرین باشد، ولی باید پذیرفت که استناد به این قرارداد نباید به تعارض با مقررات اساسنامه یعنی بهره‌برداری از دلایل مخبرین برای پیشبرد تحقیقات و کسب دلایل جدید منتهی شود.

با این وجود دادستان گزارشی از دلایل تبرئه کننده را به دادگاه تقدیم می‌کند. دادستان در این گزارش آخرین وضعیت دلایل تبرئه کننده احتمالی جمع‌آوری شده به موجب قرارداد محرمانه را به دو گروه تقسیم می‌کند؛ (۱) دلایلی که بر تصمیم دادگاه نسبت به مجرمیت یا بی‌گناهی متهم تأثیر ندارد و (۲) دلایلی که ممکن است تأثیر داشته باشد. از نظر دادستان دلایل دسته اول شامل دلایلی است که نشان می‌دهد؛ (۱) کودک‌سربازان داوطلبانه به گروه‌های مسلحانه پیوسته‌اند یا از طرف اولیاء خود فرستاده شده‌اند؛ (۲) کودک‌سربازان توسط گروه‌های نظامی به خدمت گرفته شده‌اند؛ (۳) متهم رفتار خیرخواهانه‌ای در حق کودک‌سربازان روا داشته است و (۴) فعالیت‌هایی با

1. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-86-ENG, 6 May 2008, p. 28.

ماهیت سیاسی با هدف آرام کردن اوضاع در منطقه ایتوری از سوی گروه‌های نظامی صورت گرفته است. دلایل دسته دوم که ممکن است بر تصمیم دادگاه بر مجرمیت یا بی‌گناهی متهم تأثیرگذار باشد، شامل دلایلی است که نشان می‌دهد؛ (۱) متهم بیماری روانی داشته است؛ (۲) متهم بر اثر اختلالات روانی بر رفتار خود کنترل نداشته است؛ (۳) متهم غیرقانونی بودن رفتارهای خود را تشخیص نداده است؛ (۴) متهم تحت فشار و اکراه بوده است؛ (۵) برخی از رفتارهای متهم به منظور دفاع از خود بوده است؛ (۶) متهم تلاش‌های زیادی برای مرخص کردن کودک‌سربازان انجام داده است؛ (۷) افرادی که جرائمی را مرتکب شده‌اند که از اتهامات متهم تلقی شده است، تحت فرمان او نبوده‌اند و (۸) گروه‌های نظامی تحت کنترل دولت‌های اوگاندا، رواندا و دیگر کشورها بوده‌اند.^۱

دادستان در این گزارش اذعان می‌کند که ۲۱۶ فقره دلیل تبرئه کننده وجود دارد که تاکنون در اختیار متهم قرار نگرفته است. چراکه مجوز افشای ۳۵ مورد آن در انتظار پاسخ مخبرین است و افشای ۱۸۱ مورد آن به دلیل عدم رضایت مخبرین آن قطعاً امکان‌پذیر نخواهد بود. دادستان معتقد است اگرچه مواد (۲) ۶۷ اساسنامه و ۷۷ قانون افشای دلایل را امری ضروری می‌دانند، لیکن ماده ۷۷ قانون از او می‌خواهد با رعایت محدودیت‌های مصرح در ماده ۵۴ اساسنامه و مواد ۸۱ و ۸۲ قانون به افشاء دلایل اقدام نماید. ضمن اینکه دلایل افشاء نشده به متهم ارزش اثباتی ندارد، چراکه این دسته از دلایل هیچ تأثیری در تصمیم دادگاه بر مجرمیت یا بی‌گناهی متهم ندارند.^۲ قضات رسیدگی کننده به پرونده از دادستان توضیح می‌خواهند که چرا از نظر وی دلایل تبرئه کننده احتمالی نمی‌توانند بر مجرمیت یا بی‌گناهی متهم تأثیرگذار باشند. دادستان تشریح می‌کند که این دلایل فقط ممکن است تخفیف دهنده باشند یا اینکه حداکثر به استناد ماده ۷۷ قانون برای تدارک دفاع موثر باشند.^۳ با این وجود دادستان معتقد است که این دسته از دلایل در صورت افشاء با دیگر دلایل فرقی ندارند.

1. Prosecutor v. Lubanga, Prosecution submission on undisclosed documents containing potentially exculpatory information, Case No. ICC-01/04-01/06-1248, 28 March 2008, para. 26.
2. Prosecutor v. Lubanga, Transcript of hearing, Case No. ICC-01/04-01/06-T-69-ENG, 10 January 2008, p. 59.
3. Prosecutor v. Lubanga, Transcript of hearing, Case No. ICC-01/04-01/06-T-89-ENG, 10 June 2008, p. 14.

این استدلال دادستان در حالی است که او مکلف بوده است از دلایل ارائه شده از سوی مخبرین برای انجام تحقیقات جدید استفاده کند و به‌موجب این تحقیقات به دلایل دیگری دست یابد و سپس پرونده وضعیت کنگو را به استناد این دلایل در دیوان کیفری تحت تعقیب قرار دهد. اگر دادستان تحقیقات جدید را به‌پیش می‌برد، دلایل جدید متعلق به خود او بود و برای افشای آن با هیچ مشکلی مواجه نمی‌شد. لیکن دادستان با اطمینان از اینکه نیازی به این کار ندارد و دلایل مخبرین برای طرح پرونده وضعیت کنگو در دیوان کیفری با ایرادی مواجه نیست، به استناد این دلایل تعقیب پرونده را آغاز کرده است. اینک که دادگاه از او تقاضای افشای دلایل را دارد، با ایراد عدم رضایت مخبرین و قبول شرط محرمانه ماندن منبع و اطلاعات قرارداد محرمانه مواجه شده است.

۱.۲. شکست دادستان در جلب رضایت مخبرین

دادستان با تشریح تلاش‌های خود برای کسب رضایت مخبرین بر افشای دلایل تلاش می‌کند که همکاری خود را با دادگاه مثبت ارزیابی کند. دادستان پس‌ازاینکه دادگاه را از تلاش‌های خود در این زمینه مطلع می‌کند، از تلاش‌های خود برای سرعت بخشی در کسب رضایت مخبرین سخن به میان می‌آورد. اگرچه مخبرین در شرایط ویژه و آمادگی برای رفع محدودیت‌ها قرار دارند، ولی روند مذاکرات نیاز به زمان دارد و نتیجه آن در کنترل دادستان نیست. دادستان پیش‌بینی می‌کند که افشای دلایل به متهم، ارائه دلایل به دادگاه یا رفع محدودیت‌ها از آن بزودی انجام می‌پذیرد.

با این وجود دادستان بعدها اعلام می‌کند که او هیچ پاسخی از مخبرین در رابطه با رفع محدودیت از ماده (۳)(e) اساسنامه دریافت نکرده است.^۱ لذا او همچنان مذاکرات را با مخبرین ادامه می‌دهد.^۲ دادستان بعدها به دادگاه اطلاع می‌دهد در عین حال که او به دنبال کسب رضایت از

1. Prosecutor v. Lubanga, Prosecution's application for authorization to disclose and rely on incriminating evidence for which Article 54 (3) (e) restrictions have been lifted, Case No. ICC-01/04-01/06-1129-Conf, 24 January 2008, para. 4.

2. Prosecutor v. Lubanga, Transcript of hearing, Case No. ICC-01/04-01/06-T-79-ENG, 13 March 2008, p. 7.

مخبرین است، ولی مهلت مشخص شده توسط دادگاه برای این منظور کفایت نمی‌کند^۱، اگرچه برخی واکنش‌های مثبت در این زمینه از سوی مخبرین در کوتاه‌مدت محتمل است^۲. مذاکرات در حال انجام است، ولی نمی‌توان نتایج آن را پیش‌بینی کرد.

پس از مدتی دادستان آخرین وضعیت دلایل افشاء نشده و منابع آن را به دادگاه گزارش می‌دهد. ۱۵۶ سند طی قراردادهای محرمانه موضوع ماده (e)(۳)۵۴ اساسنامه از طریق مخبرین در اختیار دادستان قرار گرفته است که او اجازه افشای آنها را به هیچ‌وجه ندارد. لیکن برخی از این اسناد دارای ماهیت تبریته کننده یا تخفیف دهنده هستند. دادستان مذاکراتی را برای افشای این دلایل به پیش می‌برد که نتیجه آن قابل پیش‌بینی نیست. این اظهارات امیدوارکننده دادستان در حالی است که هیچ چشم‌انداز امیدبخشی در کسب رضایت مخبرین وجود ندارد. چراکه مدت‌ها از تلاش دادستان برای کسب رضایت مخبرین می‌گذرد و علی‌رغم ادعای دادستان بر مثبت ارزیابی کردن مذاکرات با مخبرین، هیچ علائمی از حصول موفقیت به چشم نمی‌خورد.

۲.۲. پیشنهاد دادستان برای ارائه دلایل جایگزین

دادستان به موجب ماده (e)(۳)۵۴ اساسنامه در رابطه با افشای دلایل در اختیار گرفته از مخبرین اطلاعاتی را در اختیار دادگاه قرار می‌دهد. دادستان اظهار امیدواری می‌کند که به‌زودی تکلیف افشای دلایل یا رفع محدودیت از آن را روشن سازد^۳، اما در حال نتیجه تلاش‌ها از کنترل وی خارج است. چراکه مخبرین نسبت به رفع محدودیت از ۶۴ سند شامل ۲۲۰ برگ اطلاعات رضایت ندارند^۴. از این رو دادستان با عدم حصول رضایت مخبرین بر افشای دلایل، اعلام می‌کند که قصد دارد دلایل مشابهی را به‌عنوان جایگزین دلایل افشاء نشده به متهم ارائه کند که متهم با توسل به آنها بتواند به دفاع از خود بپردازد. لیکن حقوق اساسی متهم در برگیرنده دریافت کل دلایل تبریته کننده صرف‌نظر از قرارداد محرمانه است و این قرارداد نمی‌تواند مانعی بر تحقق

1. Prosecutor v. Lubanga, Order on the "Prosecution's submission on undisclosed documents containing potentially exculpatory information", Case No. ICC-01/04-01/06-1259, 3 April 2008, para. 3.

2. Prosecutor v. Lubanga, Prosecution's submission on Article 54 (3) (e) confidentiality agreements, Case No. ICC-01/04-01/06-1267, 7 April 2008, para. 9.

3. Prosecutor v. Lubanga, Prosecution's submission regarding the subjects that require early determination: trial date, languages to be used in the proceedings, disclosure and e-court protocol, Case No. ICC-01/04-01/06-951, 11 September 2007, para. 24.

4. Prosecutor v. Lubanga, Transcript of hearing, Case No. ICC-01/04-01/06-T-52-ENG, 1 October 2007, p. 14.

حقوق اساسی وی باشد. دادگاه نیز با این رویکرد و به‌منظور رعایت جوانب موضوع از دادستان می‌خواهد که کلیه دلایل تبرئه‌کننده افشاء نشده را جهت بررسی در اختیار دادگاه قرار دهد و از ارائه دلایل مشابه بجای دلایل اصلی خودداری کند. دادستان نمی‌تواند دستور دادگاه را اجرا کند، چراکه شروط قرارداد محرمانه که دلایل به‌موجب آن در اختیار وی قرار گرفته است، وی را از این کار باز می‌دارد.

در نتیجه دادگاه از دادستان می‌خواهد که شرح کاملی از دلایل تبرئه‌کننده احتمالی را در اختیار دادگاه قرار دهد و ضمن آن توضیح دهد که چرا از منظر وی این دلایل تبرئه‌کننده نیستند. لیکن دادستان در پاسخ اعلام می‌کند که قادر به اجرای این دستور دادگاه نیز نیست^۱، ولی به‌عنوان جایگزین می‌تواند اسناد دیگری را برای بازنگری در اختیار دادگاه قرار دهد، مشروط به اینکه دادگاه بپذیرد که این دلایل را بدون رضایت مخبرین افشاء نسازد. علی‌رغم اینکه دادگاه این شرط را می‌پذیرد، ولی دو تن از مخبرین با بازنگری دادگاه در اسناد، ولو با محدودیت عدم افشاء مخالفت می‌کنند. دیگر مخبرین ارائه خلاصه اطلاعات را به دادگاه مجاز می‌دانند، مشروط به اینکه نشانه‌هایی از این خلاصه اطلاعات حذف شود که ممکن است منجر به شناسایی اشخاص یا نهادهای مخبر شود.

1 Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-81-CONF-EXP-ENG, 9 April 2008, p. 27.

نتیجه‌گیری

با توجه به عضویت دولت کنگو در دیوان کیفری بین‌المللی، رسیدگی به جنایات رخ داده در کنگو در صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی است. دادستان کیفری ملزم به تحقیقات در وضعیت کنگو و جمع‌آوری دلایل مثبت جرم برای طرح و تعقیب عوامل آن در دیوان کیفری است. لیکن خطرات احتمالی وضعیت شبه‌جنگی کنگو از یک طرف و در اختیار نداشتن امکانات و پرسنل کافی دادستان را وادار می‌کند که برای تحقیقات از دلایل جمع‌آوری شده توسط مخبرین استفاده کند. لازمه این کار مذاکره و تنظیم قرارداد با مخبرین است. قرارداد همکاری سازمان ملل متحد با دیوان کیفری و مقررات اساسنامه رم زمینه‌توسل دادستان به قرارداد محرمانه را از قبل فراهم کرده است. دادستان کیفری با اطمینان خاطر با مخبرین وارد قرارداد محرمانه می‌شود با قبول این شروط که اولاً؛ اطلاعات و منابع دلایل در اختیار گرفته به موجب این قرارداد را به دیوان کیفری و عوامل جنایات فاش نسازد و ثانیاً؛ از دلایل در اختیار گرفته به‌عنوان دلیل مستقیم برای استناد در جلسات محاکمه استفاده نکند، بلکه با استناد به آنها تحقیقات جدیدی را به‌پیش ببرد و خود دلایل دیگری را برای استناد در محاکمه عوامل جنایات کنگو به دست آورد.

دادستان در معرض اولین تجربه‌توسل به این قرارداد در سطح بین‌المللی، دلایل مخبرین را در اختیار می‌گیرد و با توسل به آنها تشکیل پرونده وضعیت کنگو و تعقیب عوامل احتمالی آن را در دیوان کیفری بین‌المللی دنبال می‌کند. دادستان در عین حال که تلاش می‌کند برای استناد به دلایل در اختیار گرفته برای پیشبرد پرونده در دیوان کیفری بین‌المللی خود را مُحق جلوه دهد، با اعتراض دادگاه مواجه می‌شود. از دادستان خواسته می‌شود که دلایل در اختیار گرفته از سوی مخبرین را در اختیار دادگاه قرار دهد تا اینکه تأثیر آنها در سرنوشت پرونده مدنظر قرار گیرد. در عین حال ادعا می‌شود در میان دلایل در اختیار دادستان دلایل تبرئه‌کننده وجود دارد که منتهی به رفع اتهام از عوامل احتمالی آن می‌شود. لیکن دادستان به استناد شرط اول قرارداد محرمانه نمی‌تواند دلایل را در اختیار دادگاه قرار دهد. از این‌رو تلاش می‌کند که رضایت مخبرین را برای صرف‌نظر کردن از این شرط قرارداد برای فراهم شدن زمینه افشای دلایل به دادگاه به دست آورد. مخبرین بسیاری از دلایل را محرمانه تلقی می‌کنند و به تعهد دادستان بر قبول محرمانه ماندن این دلایل استناد می‌کنند. از این‌رو دادستان در افشای دلایل مخبرین به دادگاه مستأصل

می‌ماند و راهکار دلایل جایگزین را به دادگاه پیشنهاد می‌دهد. دادگاه این پیشنهاد را رد و بر موضع سابق خود پافشاری می‌کند.

این وضعیت در حالی است که اگر دادستان به شرط دوم یعنی بهره‌برداری از دلایل مخبرین برای پیشبرد تحقیقات و کسب دلایل جدید مقید می‌ماند، بدیهی بود که دلایل جمع‌آوری‌شده جدید متعلق به دادستان بود و برای افشای آن نیاز به کسب اجازه از هیچ شخص یا نهادی نداشت. ضمن اینکه رعایت شرط دوم نیز با قبول شرط اول هیچ منافاتی ندارد و به هیچ وجه آن را به خطر نمی‌اندازد. دادستان به موجب شرط اول دلایل در اختیار گرفته از سوی مخبرین را نزد خود محفوظ نگه می‌دارد و با افشای دلایل متعلق به خود زمینه افشای دلایل مخبرین نیز از بین می‌رود.

منابع

1. Bergsmo, M. and P. Kruger, "Article 54", in O. Triffterer (ed.), **Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article**, Baden, 2008.
2. Prosecutor v. Lubanga, **Defense's response to "Prosecution's submissions on undisclosed documents containing potentially exculpatory information"**, Case No. ICC-01/04-01/06-1291, 22 April 2008.
3. ICC Press Release, **Communications Received by the Office of the Prosecutor of the ICC**, No. pids.009.2003-EN, 16 July 2003.
4. Prosecutor v. Lubanga, **Order on the "Prosecution's submission on undisclosed documents containing potentially exculpatory information"**, Case No. ICC-01/04-01/06-1259, 3 April 2008.
5. Prosecutor v. Lubanga, **Prosecution's submission regarding the subjects that require early determination: trial date, languages to be used in the proceedings, disclosure and e-court protocol**, Case No. ICC-01/04-01/06-951, 11 September 2007.
6. Prosecutor v. Lubanga, **Prosecution's application for authorization to disclose and rely on incriminating evidence for which Article 54 (3) (e) restrictions have been lifted**, Case No. ICC-01/04-01/06-1129-Conf, 24 January 2008.
7. Prosecutor v. Lubanga, **Prosecution submission on undisclosed documents containing potentially exculpatory information**, Case No. ICC-01/04-01/06-1248, 28 March 2008.
8. Prosecutor v. Lubanga, **Prosecution's submission on Article 54(3)(e) confidentiality agreements**, Case No. ICC-01/04-01/06-1267, 7 April 2008.
9. Prosecutor v. Lubanga, **Second Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo**, UN Doc. S/2003/566.
10. Prosecutor v. Lubanga, **Statement of the delegate of the Democratic Republic of the Congo in the Sixth Committee**, UN Doc.A/59/C.6/SR.6, (2004).
11. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-81-CONF-EXP-ENG, 9 April 2008.
12. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-69-ENG, 10 January 2008.
13. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-52-ENG, 1 October 2007.
14. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-55-ENG, 2 October 2007.

15. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-79-ENG, 13 March 2008.
16. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-89-ENG, 10 June 2008.
17. Prosecutor v. Lubanga, **Transcript of hearing**, Case No. ICC-01/04-01/06-T-86-ENG, 6 May 2008.
18. United Nations, **Consolidated Appeals Process, Uganda: Mid-Year Review**, 2004.
19. United Nations, **Second Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo**, UN Doc. S/2003/566, 2003.
20. Wouters, Jan and et. al., **The International Criminal Court's Office of the Prosecutor: Navigating between Independence and Accountability?**; In Jose Doria et al. (eds.), *The Legal Regime of the ICC: Essays in Honor of Prof. I.P. Blishchenko*, 2009.